

УДК 316.362:316.624.3:343.62-055.5/.7](477)

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-03

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Вітковська Інна Миколаївна – старший викладач кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: i.vitkovskaja@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5624-4301>.

Потапенко Марія Власівна – студентка 3-го курсу соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: marypnk21@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5270-8102>.

Стаття присвячена аналізу проблеми домашнього насильства в сучасній Україні та особливостям державної соціальної політики щодо її вирішення, адже сьогодні домашнє насильство – це поширена проблема серед усіх верств населення у всьому світі. За даними національної поліції України у середньому протягом 2020 року від проявів домашнього насильства кожні три години потерпала 1 особа.

У статті проаналізовано результати соціологічних досліджень, які були проведені в Україні протягом 2019-2020 років щодо поширеності різних форм насильства та впливу COVID-19 на кількість випадків домашнього насильства тощо.

На основі вторинного аналізу результатів емпіричних соціологічних досліджень визначено, що найпоширенішими видами домашнього насильства в Україні є фізичне та психологічне. Збільшення кількості випадків домашнього насильства пов'язані з введенням карантину, через який постраждали змушені перебувати із кривдником. Це ускладнювало доступ до правової допомоги та соціальних послуг, адже надання правової допомоги дистанційно (онлайн, телефоном тощо) не є достатньо ефективним, якщо це стосується справ, пов'язаних із домашнім насильством. Також на основі вторинного аналізу результатів емпіричних соціологічних досліджень визначено, що є позитивна динаміка щодо кількості звернень жертв домашнього насильства за допомогою до поліції. Це пов'язане з тим, що протягом останніх років відбулися зміни в українському законодавстві, активних обертів набули інформаційні кампанії проти домашнього насильства та налагоджено роботу правоохоронних органів з соціальними службами та громадськими організаціями.

Ключові слова: домашнє насильство, види домашнього насильства, жертви домашнього насильства, профілактика домашнього насильства, соціальна політика, соціальна робота.

HOME VIOLENCE AS A SOCIAL PROBLEM IN MODERN UKRAINE

Vitkovska Inna – Senior Lecture of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: i.vitkovskaja@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5624-4301>.

Potapenko Maria – 3th year student of the School of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: marypnk21@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5270-8102>.

The article is devoted to the analysis of the problem of home violence in modern Ukraine and the peculiarities of the state social policy for its solution, because today home violence is a common problem among all segments of the population around the world. According to the National Police of Ukraine, on average during 2020, one person suffered from home violence every three hours.

The article analyzes the results of sociological research conducted in Ukraine during 2019-2020 on the prevalence of various forms of violence and the impact of COVID-19 on the number of cases of home violence and more.

Based on the secondary analysis of the results of empirical sociological research, it is determined that the most common types of home violence in Ukraine are physical and psychological. The increase in home violence is due to the introduction of quarantine, forcing victims to stay with the perpetrator. This has made it difficult to access legal aid and social services, as providing legal aid remotely (online, by telephone, etc.) is not effective enough when it comes to home violence cases. Also, based on the secondary analysis of the results of empirical sociological research, it was determined that there is a positive trend in the number of complaints of victims of home violence to the police. This is due to the fact that in recent years there have been changes in Ukrainian legislation, information campaigns against home violence have become active, and the work of law enforcement agencies with social services and NGOs has been established.

Keywords: *home violence, types of home violence, victims of home violence, prevention of home violence, social policy, social work.*

Сьогодні домашнє насильство – це поширена проблема серед усіх верств населення у всьому світі. За оцінками Структури ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок «ООН жінки» за останні 12 місяців у світі 243 мільйони жінок і дівчат у віці 15-49 років зазнали сексуального та/або фізичного насильства з боку інтимного партнера. Дані досліджень вказують, що рівень такого насильства збільшився в результаті обмежень, введених у зв'язку із загрозою поширення COVID-19 [2].

В Україні тема домашнього насильства довгий час була табуованою, і лише зараз перестає бути «проблемою однієї сім'ї» завдяки законодавчим змінам, інформаційним кампаніям та роботі правоохоронних органів. На жаль, карантинні обмеження та самоізоляція під час пандемії COVID-19 негативно вплинули на рівень життя населення та кількість випадків домашнього насильства. Це підтверджують дані звіту національної поліції України за 2020 рік в яких зазначається, що до них надійшло майже 209 тис. заяв про вчинення сімейного насильства, тобто по 570 таких повідомлень щодоби, а це на 47% більше ніж у 2019 році. З них – 3400 звернень від дітей та понад 182 тис. звернень від жінок. У середньому протягом 2020 року від проявів домашнього насильства кожні три години потерпала 1 особа [5].

Стан наукової розробленості проблеми домашнього насильства характеризується тим, що відрізняється багатогранністю й широким спектром досліджуваних об'єктів. Аналіз сучасної вітчизняної наукової літератури дозволив прийти до висновку, що теорії та методології дослідження проблеми домашнього насильства присвячені праці Н. Аніщук, О. Бабенко, А. Благі, В. Бондаровської, О. Василенко, О. Вітюк, Н. Гнатюк, Т. Журавель, О. Калашник, Н. Камінської, Т. Коноплицької, Т. Костюченко, Л. Лях, Т. Малиновської, Т. Марценюк, У. Митник, Р. Перелигіної, О. Попової, Д. Хуткого, Т. Циганчук та інших. Проблемами щодо профілактики та протидії проявів домашнього насильства присвячені праці В. Андрєєнкової, Ю. Аносової, В. Байдик, В. Бондар, В. Бондаровської, Т. Бугаєць, Т. Войцях, О. Джужі, А. Запорожцева, О. Калашник, О. Ковальової, О. Кулика, К. Левченко, М. Легенької, М. Матвійчука, В. Мельничук, І. Опришка, Н. Пашко, Н. Столбуніної, Т. Харківської, К. Черпахи, К. Чернець та інших.

Мета статті – схарактеризувати стан проблеми домашнього насильства та особливості державної соціальної політики щодо її вирішення в Україні, запропонувати рекомендації щодо її вдосконалення.

У статті ми визначаємо поняття «домашнього насильства» як одного із різновидів насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного), яке відрізняється від інших проявів тим, що коїться близькими один до одного людьми (родичами або членами сім'ї), які мають тісні стосунки – кровні, емоційні, шлюбні, інтимні, господарські тощо. За даними досліджень фізичне насильство залишається самим розповсюдженим видом домашнього насильства від якого частіше за все потерпають жінки та діти. Негативну тенденцію стосовно економічного насильства посилила пандемія корона вірусу, яка негативно вплинула на фінансову спроможність жінок. У звіті стосовно впливу COVID-19 на права жінок в Україні зазначено, що 75% опитаних жінок повідомили про зменшення розміру оплати праці, а 9% про затримки з її виплатою [1, с. 27]. Також багато жінок втратили роботу¹, третина (приблизно 37%) перейшли на дистанційну форму роботи, що призвело до збільшення навантаження жінок, через поєднання домашньої праці та професійних обов'язків [1, с. 18].

Сьогодні в Україні проводяться соціологічні опитування та дослідження стосовно всіх форм прояву насильства. Важливо зазначити, що дослідження, які стосуються насильства в сім'ї, зокрема гендерно зумовленого, є досить особистою й «важкою» темою для вивчення та аналізу. Але саме завдяки оприлюдненим результатам таких опитувань, у державних органів влади є можливість розробляти інструменти щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

За результатами соціологічного дослідження «Вплив COVID-19 на права жінок в Україні» [1] основними проблемами з якими стикнулися жінки, які постраждали від насильства – це вимушене перебування в одному приміщенні разом із кривдником, достатня кількість спеціалізованих притулків, ускладнений доступ до правової допомоги та соціальних послуг тощо. За даними опитування, під час карантину 40% опитаних вперше повідомили про те, що стали жертвами домашнього насильства (до карантину такого досвіду не мали). Найчастіше респонденти потерпали від психологічного насильства (образи, приниження, нецензурна лайка тощо) на це вказали 13% опитаних від загальної кількості; 11% опитаних відзначили, що вони стикнулися з економічним насильством (фінансова залежність, контроль витрат тощо); 5% повідомили, що під час карантину їх змушували до статевих зносин особи,

¹ Згідно з даними Державного центру зайнятості, в четвертому кварталі 2020 року, на обліку в центрах зайнятості перебувало 670,4 тис. осіб, з них 55,3% – жінки.

з якими вони спільно проживають [1, с. 36]. Отже, за даними цього дослідження жінки, котрі потерпіли від домашнього насильства, повідомляли переважно про психологічне та фінансове насильство. Третина (32%) потерпілих від домашнього насильства змушені були продовжувати проживати з кривдником. Лише 3% були поміщені у притулок.

На жаль, ситуація з карантинном вплинула на отримання ефективної допомоги жертвам домашнього насильства, через те, що працівники поліції не виносили термінових заборонних приписів, які містять заборону на перебування кривдника у місці проживання/перебування постраждалої особи, мотивуючи такі рішення карантинном, а, отже, залишаючи постраждалу особу в небезпечній для її життя і здоров'я ситуації. Так, наприклад, у період суворих карантинних обмежень поліція зменшила винесення термінових заборонних приписів на 5% відповідно до кількості звернень, зменшилася і кількість судових рішень про видачу обмежувальних приписів – аж на 38%, коли порівнювати з початком 2020 року. Така тенденція свідчить, про віддання переваги карантинним обмеженням і безпеці кривдника над життям і здоров'ям постраждалим від домашнього насильства [1, с. 47-48].

За даними дослідження «Добробут і безпека жінок» [3] майже дві третини (66%) жінок, у яких є або був партнер, пережили якусь із форм скоєного ним насильства. Для більшості опитаних – це було психологічне насильство, другу й третю позицію займають фізичне й сексуальне насильство 23% та 7% відповідно².

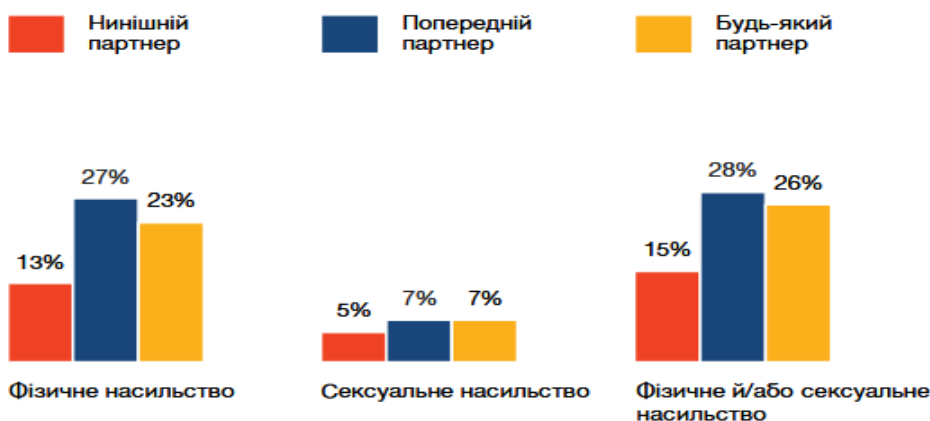

Рис. 1. Поширеність фізичного й/або сексуального насильства [3]

Фізичне насильство проявлялося у штовханні, нанесенні фізичного болю, ляпасів. Щодо сексуального насильства, яке пережили жінки (5% – з боку нинішнього партнера і 7% – з боку попереднього партнера), то воно виражалось в тому, що чоловік примушував жінку до статевого акту при цьому погрожуючи та/чи завдаючи болю. Також за результатами опитування, можемо зробити висновок, що майже дві третини жінок (65%) зазнали

² Ці показники подібні до показників ЄС, де в середньому 20% жінок, за їхніми словами, мають досвід пережитого фізичного насильства (від 11% в Австрії до 31% в Латвії) і 7% жінок – досвід сексуального насильства (від 3% у Хорватії до 11% у Данії).

психологічного насильства з боку нинішнього або попереднього партнера³. Психологічне насильство проявлялося у надмірному контролі поведінки (53% від опитаних) та словесних образах та приниженні (48%). Кожна п'ята жінка (21%) зазначила, що вона потерпала від економічного насильства, і 7% жінок, у яких був або є партнер і які мають дітей, зазначили, що їх шантажували, використовуючи їхніх дітей, або з їхніми дітьми жорстоко поводитись.

Рис. 2. Рівень поширеності різних форм психологічного насильства [3]

Сексуальне домагання⁴ проявлялося у: непристойних поглядах та поглядах скоса, які лякали жінок (24%); небажані дотики, обійми або поцілунки (23%), а також коментарі сексуального характеру (20%). Також жінки, які брали участь у дослідженні «Добробут і безпека жінок», вважають, що сексуальне домагання на робочому місці – це поширене явище в Україні. Отже, основні висновки, які ми можемо зробити з даних міжнародного соціологічного дослідження «Добробут і безпека жінок» – це те, що більшість жінок стурбовані проблемою насильства над жінками, зокрема 64% з них кажуть, що це поширене явище. Дві третини (67%) жінок стверджують, що у віці 15 років і старшому вони зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку партнера або іншої особи.

На основі вторинного аналізу результатів емпіричних соціологічних досліджень ми визначили, що найпоширенішими видами домашнього насильства в Україні є фізичне та психологічне. Збільшення кількості випадків домашнього насильства пов'язані з введенням карантину, через який постраждали змушені перебувати із кривдником. Це ускладнювало доступ до правової допомоги та соціальних послуг, адже надання правової допомоги дистанційно (онлайн, телефоном тощо) не є достатньо ефективним, якщо це стосується справ,

³ Такий рівень поширеності значно перевищує середній показник ЄС, який дорівнює 43%, і перевищує показник будь-якої країни-учасниці ЄС (найвищий показник, 60%, у Данії). Вказаний рівень також значно вищий за показник Румунії (39%).

⁴ Частка жінок у ЄС, які стверджують, що вони зазнали сексуального домагання, становить 55% (подібно до показника України) і варіюється від 24% у Болгарії до 81% у Швеції. Рівень поширеності в сусідніх Польщі й Румунії (32%) нижчий, ніж в Україні.

пов'язаних із домашнім насильством. Позитивну динаміку ми спостерігаємо щодо кількості звернень жертв домашнього насильства за допомогою до поліції. На нашу думку, це пов'язане з тим, що протягом останніх років відбулися зміни в українському законодавстві, активних обертів набули інформаційні кампанії проти домашнього насильства та налагоджено роботу правоохоронних органів з соціальними службами та громадськими організаціями.

Вважаємо, що для протидії домашньому насильству та допомозі жертвам необхідна тісна співпраця державних установ з громадськими організаціями, адже тільки злагоджена робота всіх соціальних суб'єктів буде сприяти зменшенню випадків домашнього насильства.

Таким чином, можемо запропонувати наступні рекомендації щодо боротьби з домашнім насильством:

- проводити виховну роботу щодо зміни свідомості українців стосовно домашнього насильства шляхом навчання молодого покоління культурі здорових сімейних стосунків, формування у дітей сімейних цінностей та правил поведінки;
- проводити виховну роботу з дітьми та молоддю, яка передбачає включення в навчально-виховний процес та освітні програми теми з обговоренням питань щодо попередження та протидії домашньому насильству;
- проводити загальнодержавні заходи та всеукраїнські акції із роз'яснення протиправності та неприпустимості домашнього насильства;
- поширювати інформацію щодо ненасильницьких способів вирішення сімейних конфліктів через соціальні мережі та за допомогою ЗМІ;
- створювати та розповсюджувати соціальну рекламу щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- удосконалювати роботу бази даних щодо осіб, які стали жертвами домашнього насильства та осіб, які вчинили домашнє насильство;
- активізувати роботу зі створення спеціалізованих кризових центрів, притулків для постраждалих від домашнього насильства;
- активізувати роботу спеціальних служб соціально-психологічного супроводу сімей, де вже відбувалися випадки домашнього насильства чи є ризики вчинення такого насильства;
- активізувати роботу спеціальних служб соціально-психологічного супроводу сімей з дітьми, де вже відбувалися випадки домашнього чи є ризики вчинення такого насильства;
- налагодити роботу між «гарячими лініями» з органами Національної поліції з метою негайного повідомлення про вчинення домашнього насильства стосовно певної особи;
- забезпечити можливість звернення на «гарячу лінію» осіб з вадами слуху, мовлення, а також іноземців, що мешкають на території України.
- створити онлайн платформу для консультування осіб, які стали жертвами домашнього насильства;
- удосконалювати роботу державних, комунальних організацій з організаціями «третього сектору» щодо надання соціальних послуг онлайн особам, які стали жертвами домашнього насильства чи були його свідками;
- удосконалювати роботу громадських організацій щодо надання консультативної та правової допомоги постраждалим від домашнього насильства онлайн, навіть у період пандемій, інших надзвичайних ситуацій.

Література:

1. Вплив COVID-19 на права жінок в Україні. Київ, 2020. 51 с. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/covid-impact-on-women-rights-in-ukraine.html (дата звернення 21. 03. 2021).
2. Гендерное насилие и COVID-19: «Когда мы молчим, мы позволяем этим преступлениям множиться». URL: https://www.unaids.org/ru/resources/presscentre/featurestories/2020/may/20200519_gender-based-violence-covid19 (дата звернення 12. 03. 2021).
3. Добробут і безпека жінок: дослідження насильства над жінками в Україні проведено під керівництвом ОБСЄ. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення 23. 03. 2021).
4. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник / за. ред. К. Б. Левченко. Київ : ФОП Нічога С.О., 2020. 196 с.
5. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/zvit-npu-za-2020-rik_com.pdf (дата звернення 10. 03. 2021).
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07. 12. 2017. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 10.03.2021).

References:

1. The impact of COVID-19 on women's rights in Ukraine (2020). Kyiv. Retrieved from https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/covid-impact-on-women-rights-in-ukraine.html.
2. Gender-based violence and COVID-19: «When we are silent, we allow these crimes to multiply». Retrieved from https://www.unaids.org/ru/resources/presscentre/featurestories/2020/may/20200519_gender-based-violence-covid19.
3. Women's well-being and security: A study on violence against women in Ukraine was conducted under the auspices of the OSCE. Retrieved from https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf.
4. Levchenko, K. B. (2020). Prevention and counteraction to violence: the activities of educational institutions: a textbook. Kyiv : FOP Nichoha S.O.
5. Report of the National Police of Ukraine on the results of work in 2020. Retrieved from https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/zvit-npu-za-2020-rik_com.pdf.
6. On prevention and counteraction to domestic violence. № 2229-VIII. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.